שואלת הברייתא, יָכוֹל אם כן שיהא העבד חייב להשלים אֲפִילּוּ כאשר חָלָה. תַּלְמוּד לוֹמַר ׳וּבַשִּׁבְעַת יֵצֵא׳, משמע שיש אופנים שהעבד יוצא בשנה השביעית אפילו אם לא עבד שש שנים, וכגון כשחלה. מתרצת הגמרא, אָמַר רַב שֵׁשֶׁת, כל עבד הבורח מאחר וחייב להשלים לשש מעניקים לו, אלא הָכָא הברייתא שאמרה שהבורח אין מעניקים לו בְּמַאי עָסְקִינַן – באיזה אופן מדובר בְּגוֹן שֶׁבָּרַח וּפָגַע בּוֹ יוֹבֵל, שאינו צריך להשלים. מַהוּ דְּתֵימָא – הייתי סבור לומר, הוֹאִיל וְאִפֵּיק לֵיהּ יוֹבֵל – מאחר ולבסוף יצא על ידי היובל שֶׁיִּלּוּחוֹ מֵעָפָר קַרְנַיִן בֵּיהּ – נחשב כאילו יצא מדעתך, וְלֹא נִיקְנְיֵהּ להפסיד את ההענקה וְנַעֲנִיק לֵיהּ, קָא מַשְׁמַע לָן שאין מעניקים לו.

הגמרא מבארת את הברייתא שהביאה לעיל. אָמַר מַר – נאמר בברייתא לעיל, יָכוֹל אֲפִילּוּ חָלָה יצטרך להשלים, תַּלְמוּד לוֹמַר ׳וּבַשִּׁבְעַת יֵצֵא׳. הגמרא מדייק שדברי הברייתא נאמרו אֲפִילּוּ כאשר חָלָה כָּל שֵׁשׁ ולא עבד כלל, ומקשה וְהָתַנְיָא בברייתא אחרת, עבד שחָלָה שָׁלֹשׁ שנים וְעָבַד שָׁלֹשׁ שנים, אֵינוֹ חַיָּיב לְהַשְׁלִים את השנים שחיסר. אבל אם חָלָה כָּל שֵׁשׁ, חַיָּיב לְהַשְׁלִים אותן. מתרצת הגמרא, אָמַר רַב שֵׁשֶׁת, בברייתא שפטרה עבד שחלה כל שש מדובר בְּעבד שעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה מַחַט – עבודה קלה כתפירה במחט, ואינו מתבטל לגמרי, לפיכך אינו צריך להשלים, אבל אם התבטל לגמרי חייב להשלים. הגמרא מקשה על הברייתא השניה, הָא גּוּפָא קַשְׁיָא – ישנה סתירה בגוף דברי הברייתא, אָמְרַתְּ – בתחילה אמרת שאם חָלָה שָׁלֹשׁ וְעָבַד שָׁלֹשׁ אֵין חַיָּיב לְהַשְׁלִים, משמע הָא – אבל אם חלה אַרְבַּע שנים חַיָּיב לְהַשְׁלִים. אולם אֵימָא סֵיפָא – דייק בסיפא שנאמר חָלָה כָּל שֵׁשׁ חַיָּיב לְהַשְׁלִים, משמע דווקא חלה כל שש הָא אם חלה אַרְבַּע אֵין חַיָּיב לְהַשְׁלִים. מיישבת הגמרא, הָכִי קָאָמַר – כך מתפרשת הברייתא, אם חָלָה אַרְבַּע שנים נַעֲשָׂה כְּמִי שֶׁחָלָה כָּל שֵׁשׁ השנים, וְחַיָּיב לְהַשְׁלִים.

ברייתא בענין שיעור ההענקה, ומאיזה מינים יש לתת אותה:

תָּנוּ רַבָּנָן, כַּמָּה מַעֲנִיקִים לוֹ לעבד שיוצא לחירות, שווה חֲמֵשׁ סְלָעִים מִכָּל מִין וּמִין – מכל אחד משלושת המינים המוזכרים בפסוק המדבר בענין הענקה, שנאמר (דברים טו יד) ׳הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׳. שֶׁהֵן הכל ביחד שווי חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה סְלָעִים, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה חולק וְאוֹמֵר שסכום הענקה הוא שְׁלֹשִׁים סלעים, כְּשְׁלֹשִׁים שֶׁל עֶבֶד – כפי הסכום שקצבה התורה לשלם עבור עבד כנעני שהרגו שור מועד, שלושים סלעים. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר סכום הענקה הוא חֲמִשִּׁים סלעים, כַּחֲמִשִּׁים שֶׁבָּעֲרָכִין – כפי הערך הגדול ביותר שבפרשת ערכין, שהוא חמישים סלעים.

הגמרא מבררת את דברי הברייתא. אָמַר מַר – נאמר בברייתא בדברי רבי מאיר, ששיעור ההענקה הוא חֲמֵשׁ סְלָעִים מִכָּל מִין וּמִין, שֶׁהֵם חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה סְלָעִים, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. מקשה הגמרא, וְכִי רַבִּי מֵאִיר מְנָנָא אָתָא לְאַשְׁמוּעִינַן – חשבון חמשה סלעים משלשה מינים שהוא ט״ו סלעים, בא רבי מאיר להשמיענו. משיבה הגמרא, הָא קָא מַשְׁמַע לָן – בכך שסיכם את המנין השמיענו רבי מאיר שבעיקר יש להקפיד מֵיצַר הוּא דְּלֹא מְצַר לֵיהּ מֵהַאי מְנָנָא – שלא להפחית מהסכום הכולל דהיינו מט״ו סלעים, אבל וְאִי צַר לֵיהּ מֵחַד מִינָא וְטַפֵּי לֵיהּ מֵחַד מִינָא – אם יוסיף האדון ממין אחד ויפחית בנגדו ממין אחר לֵית לָן בָּהּ – אין הקפדה בדבר. מבררת הגמרא, מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי מֵאִיר שאמר שצריך לתת מכל מין ומין חמש סלעים. משיבה הגמרא, יָלִיף – הוא לומד דבר זה בגזרה שווה ׳רֵיקָם׳ ׳רֵיקָם׳ מִפְּדיון בְּכוֹר. בהענקה נאמר (דברים טו יג) ׳לֹא תְּשַׁלְּחֻנּוּ רֵיקָם׳, ובפדיון בכור נאמר (שמות לד כ) ׳וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׳, מָה לְהַלָּן – כשם שבכור פדיונו הוא בְּחֲמֵשׁ סְלָעִים שנאמר (במדבר יח טז) ׳בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים׳ וגו׳, אַף כָּאן – הענקה היא בְּחֲמֵשׁ סְלָעִים מכל מין האמור בו. שואלת הגמרא, וְאֵימָא חֲמֵשׁ סְלָעִים מִכּוּלְּהוּ – נאמר שכוונת התורה שיתן מכל המינים יחד חמש סלעים. משיבה הגמרא, אִי כְּתִיב ׳רֵיקָם׳ לְבַסּוֹף כְּדְקָאָמְרַתְּ – אם תיבת ׳ריקם׳ [ממנה למדנו בגזרה שווה ששיעור ההענקה הוא חמש סלעים] היתה נכתבת לאחר שהוזכרו כל המינים, היינו אומרים שאכן שיעור הכל ביחד הוא חמש סלעים. אבל הַשְׁתָּא דִּכְתִיב רֵיקָם בְּרִישָׁא – כעת שנכתב ׳ריקם׳ בתחילת הענין, שְׁמֵי ׳רֵיקָם׳ אַצֹּאן ׳רֵיקָם׳ אֲנוֹרֶן ורֵיקָם אַיְקֵב – יש לך להטיל את תיבת ׳ריקם׳ כאילו נאמרה על צאן בנפרד וכן על גורן ויקב, ומכל אחד מהם צריך לתת חמש סלעים. הגמרא מוסיפה ושואלת, וְנֵילַף גזירה שוה ׳רֵיקָם׳ ׳רֵיקָם׳ מֵעוֹלַת רְאִיָּה המוזכרת אף היא בפסוק עם פדיון בכור, ואדרבה סיום הפסוק ׳וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׳ עולים על עולת ראיה ולא על פדיון בכור, ושיעור עולת ראיה היא שני סלעים (חגיגה ב.). משיבה הגמרא, אָמַר קְרָא בענין הענקה (דברים טו יד) ׳אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יי׳ אֱלֹהֶיךָ׳, כאן באה התורה ללמדך שתדרוש את הפסוק באופן המרבה את ההענקה ותיתן בעין יפה, ולא באופן הממעט אותה. ממשיכה הגמרא ומבארת את שיטת רבי יהודה בברייתא. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, סכום ההענקה הוא שְׁלֹשִׁים סלעים כְּשְׁלֹשִׁים שֶׁל עֶבֶד כנעני שקצבה התורה לשלם עבורו כשהרגו שור מועד. מבררת הגמרא, מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה, שלמד שיעור הענקה מתשלום עבור הריגת עבד. משיבה הגמרא, יָלִיף – הוא לומד בגזרה שוה ׳נְתִינָה׳ ׳נְתִינָה׳ מֵעֶבֶד. בהענקה נאמר לשון נתינה (דברים טו יד) ׳תִּתֵּן לוֹ׳, ובשור שנגח עבד נאמר (שמות כא לב) ׳שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו׳, מָה לְהַלָּן – כשם שבנגיחת עבד משלם שְׁלֹשִׁים סלעים כמפורש בו, אַף כָּאן שיעור הענקה היא שְׁלֹשִׁים סלעים. שואלת הגמרא, וְנֵילַף בגזרה שוה זו ׳נְתִינָה׳ ׳נְתִינָה׳ מֵעֶרְכִּין, שאף בערכין [במקדיש שדהו] נאמר לשון נתינה (ויקרא כז כג) ׳וְנָתַן אֶת הֶעֱרֵכְךָ׳, ונאמר מַה לְהַלָּן בערכין, הערך הגדול הוא חֲמִשִּׁים סלעים, אַף כָּאן שיעור הענקה הוא בחֲמִשִּׁים סלעים, וכשיטת רבי שמעון. מתרצת הגמרא שני תירוצים. חֲדָא – תירוץ אחד הוא שכלל הוא בידינו דְּתָפְשָׂתָה מְרוּבֶּה לֹא תָפְשָׂתָה תָּפְשָׂתָה מוּעָט תָּפְשָׂתָה. כלומר, כל דבר שאפשר ללמדו משני מלמדים שונים, אם מלמד אחד מרבה בשיעור והמלמד השני ממעיט, למדים מהמממעיט ולא מהמרבה. לפיכך, יש לנו ללמוד שיעור ההענקה משלושים של עבד שהוא שיעור מועט, ולא מערכין שהוא שיעור מרובה. וְעוֹד – תירוץ נוסף, עֶבֶד מֵעֶבֶד הֲוָה לֵיהּ לְמֵילַף – מסתבר יותר שהתורה התכוונה שנלמד דין עבד [הענקה] מדין עבד [נגיחת עבד], ולא מדין ערכין. הגמרא ממשיכה ומבארת את שיטת רבי שמעון בברייתא. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר סכום הענקה הוא חֲמִשִּׁים סלעים כַּחֲמִשִּׁים שֶׁבָּעֲרָכִין – כפי השיעור הגבוה שבערכין שהוא חמישים סלעים. מבררת הגמרא, מַאי טַעְמֵיהּ דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן. משיבה הגמרא, גָּמַר ׳נְתִינָה׳ ׳נְתִינָה׳ מֵעֶרְכִּין – ׳תִּתֵּן לוֹ׳ שנאמר בהענקה מִ׳וְנָתַן את הֶעֱרֵכְךָ׳ שנאמר בערכין. מָה לְהַלָּן – כשם שבערכין הערך הגבוה הוא חֲמִשִּׁים סלעים, אַף כָּאן – שיעור ההענקה היא חֲמִשִּׁים סלעים. שואלת הגמרא, וְאֵימָא – ואומר שהלימוד מערכין בְּפָחוֹת שֶׁבָּעֲרָכִין הוא, שהוא שלש סלעים. משיבה הגמרא, אָשֶׁר בֵּרַכְךָ יי׳ אֱלֹהֶיךָ׳ כְּתִיב, שיש להעניק בעין יפה כפי שהקב״ה בירך אותך. מוסיפה הגמרא ושואלת, וְנֵילַף – שרבי שמעון ילמד גזירה שוה זו ׳נְתִינָה׳ ׳נְתִינָה׳ מֵעֶבֶד, ונאמר מַה לְהַלָּן בנגיחת עבד נותן שְׁלֹשִׁים סלעים, אַף כָּאן בהענקה יתן רק שְׁלֹשִׁים סלעים. ואף מסתבר לומר כן משתי סיבות, חֲדָא – סיבה אחת, דְּתָפְשָׂתָה מְרוּבֶּה לֹא תָפְשָׂתָה, לפיכך עדיף ללמוד מעבד שהוא שיעור מועט ולא מערכין שהוא שיעור מרובה. וְעוֹד – סיבה נוספת, שכן עֶבֶד מֵעֶבֶד הֲוָה לֵיהּ לְמֵילַף – עדיף ללמוד דין עבד [הענקה] מדין עבד [נגיחת עבד]. מחמת קושיא זו מבארת הגמרא את טעמו של רבי שמעון באופן אחר, רַבִּי שִׁמְעוֹן ׳מִיכָּה׳ ׳מִיכָּה׳ נָּמַר – דרש את הגזרה שוה מתיבת ׳מיכה׳ שנאמרה בשניהם. בעבד נאמר (ויקרא כה לט) ׳וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר לָךְ׳, ובערכין נאמר (שם כז ח) ׳וְאִם מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ׳, לפיכך הוא אינו יכול ללמוד דין ההענקה אלא מערכין ולא משלושים של עבד.

הגמרא מבארת מדוע נזכר בפסוק שלשה מינים בהענקה. שואלת הגמרא, בְּשִׁלְמָא לְרַבִּי מֵאִיר שלמד שיעור ההענקה מפדיון בכור, הַיְינוּ דִּכְתִיב בהענקה ׳צֹאן גֹּרֶן וְיֶקֶב׳, ללמד שמכל מין יש לתת

המשך בעמוד רו

חמשה סלעים, ומבין כולם השיעור הוא ט"ו סלעים. **אֶלָּא לְרַבִּי** יְהוּדָה שלמד שיעור הענקה מדמי נגיחת עבד, **וְרַבִּי שִׁמְעוֹן** שלמד מנתינת ערכין, **הַאי 'צֹאן גּוֹרָן וְיֶקֶב' לָמָּה לִי** – מדוע פירטה התורה מינים, הרי אפשר להעניק אף ממינים אחרים כפי שסיימה התורה ואמרה 'אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ ה' אֱלוֹקֶיךָ'. מתרצת הגמרא. **הַאי מִיבָּעֵי לֵיהּ** לְכִדְתָנֵיָא פסוק זה נצרך לדרשה המובאת בברייתא. וכך שנינו בברייתא, **יָכוֹל** – היינו סבורים לומר שלֹא **יְהוּ מַעֲנִיקִין** לעבד **אֶלָּא מִצֹּאן גּוֹרָן וְיֶקֶב** האמורים בפסוק, **מַנַּיִן לְרַבּוֹת** שמעניקים מִכָּל דָּבָר. **תַּלְמוּד לוֹמַר** – לכך נאמר, **'אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יי' אֱלֹהֶיךָ'**, מכל מין שהתברכת בו תעניק לו. **אִם כֵּן** שמעניקים מכל דבר, **מָה תַּלְמוּד לוֹמַר** – מדוע פירטה התורה **'צֹאן גּוֹרָן וְיֶקֶב'**. **לוֹמַר לְךָ מַה צֹּאן גּוֹרָן וְיֶקֶב מְיוּחָדִים שֶׁיֶּשְׁנָן בְּכָלְ בָּרָכָה**, שכן צאן פרה ורבה וכן גורן ויקב [תבואה ויין] שהם גידולי קרקע, **אַף כָּל** – שאר המינים שהתברכו מהפסוק 'אשר ברכך' וגו', הם ממין **שֶׁיֶּשְׁנָן בְּכָלְ בָּרָכָה**, לפיכך **יָצְאוּ כְּסָפִים** שאינם מתרבים לפיכך אין מעניקים מהם, **דִּבְרֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב** חולק **וְאוֹמֵר, יָצְאוּ פֵּרוֹת** [הרכבת חמור וסוסה] שאינם מתרבים ואין מעניקים מהם, אבל מכספים מעניקים. הגמרא מבארת את מחלוקתם, **וְרַבִּי שִׁמְעוֹן** אינו ממעט פרדות משום **שֶׁפְּרִידָתָן מַשְׁבָּחָן בְּנוּפַּיְיהוּ** – בגופם הם עובדות ומשביחות את נכסי בעליהן, ויש בהם ברכה. **וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב** אינו ממעט כספים משום **שְׁכָפָּיו עָבִיד בְּהוּ עִיסְקָא** – הוא משקיע אותם בעסק ומרויח, לפיכך הם בכלל ברכה.

עד כאן ביארה הגמרא מדוע נצרך בכלל להיכתב מינים מסוימים, כעת מבארת הגמרא מדוע נצרך לשם כך להיכתב שלש מינים אלו, צאן, גורן ויקב. **וּצְרִיכָא** – צריכה התורה לכתוב את כל המינים האלו, **דְּאִי כָּתַב רַחֲמָנָא** אם לא היה נאמר אלא **'צֹאן'**, **הָוֶה אָמֵינָא** היינו סבורים לומר **בָּעֲלֵי חַיִּים אִין** – מעניקים מהם, אבל מִגִּידּוּלֵי קַרְקַע **לָא** מעניקים, לכך **כָּתַב רַחֲמָנָא 'גּוֹרָן'**, לרבות גידולי קרקע. **וְאִי כָּתַב 'גּוֹרָן', הָוֶה אָמֵינָא** מִגִּידּוּלֵי קַרְקַע **אִין** – מעניקים מהם, אבל מִבַּעֲלֵי **חַיִּים לָא** מעניקים, לכך **כָּתַב רַחֲמָנָא צֹאן** לרבות בעלי חיים להענקה. אולם **וְיֶקֶב לָמָּה לִי** – מדוע נאמר, ומה ניתן לרבות ממנו שלא התרבה מצאן וגורן.

מתרצת הגמרא, **לְמַר** לשיטת ר' שמעון בברייתא לעיל, נאמר 'רבי' **לְמַעוּטֵי כְּסָפִים** שאין מעניקים מהם, **וּלְמַר** – לשיטת רבי אליעזר בן יעקב נאמר 'רבי' **לְמַעוּטֵי פְּרָדוֹת**. שלא נאמר שמכיון שנאמר 'אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ ה' אֱלֹקיךָ' לרבות שאר מינים, אם כן אף אלו בכלל, לכך נאמר 'רבי' למעט אותם.

תָּנוּ רַבָּנָן נאמר בהענקה (דברים טו יד) **'אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ'**, יָכוֹל – היינו סבורים לומר שרק אם **נְתָבָרְךָ בַּיִת בְּגָלָלוֹ** – בגלל עבודת העבד, **מַעֲנִיקִים לוֹ**, אבל אם **לֹא נְתָבָרְךָ בַּיִת בְּגָלָלוֹ אֵין מַעֲנִיקִים לוֹ** – אין חובה להעניק לו, **תַּלְמוּד לוֹמַר 'הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק'** מִכָּל מָקוֹם – לכך כפלה התורה וכתבה 'הענק תענק', ללמדנו שבכל אופן חייב האדון להעניק. **אִם כֵּן** שאין מצוות הענקה תלויה במה שנתברך האדון, **מַה תַּלְמוּד לוֹמַר** מדוע תלתה התורה את הענקה בדבר **'אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ'**, ללמדך שֶׁהַכֹּל **לְפִי בְּרָכָה** תֵּן לוֹ – שתוסיף להעניק לעבד לפי רוב הברכה שבאה לך מחמתו. **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲזַרְיָה** חולק **וְאוֹמֵר, דְּבָרִים כִּכְתָבָן** – כפי שמשמע בפשטות מהפסוק, **אִם נְתָבָרְךָ בַּיִת בְּגָלָלוֹ מַעֲנִיקִים לוֹ**, ואם **לֹא נְתָבָרְךָ בַּיִת בְּגָלָלוֹ אֵין מַעֲנִיקִים לוֹ. אִם כֵּן מַה תַּלְמוּד לוֹמַר** – מדוע כפלה התורה ואמרה **'הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק'** משום **שֶׁדִּבְּרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם** שדרכם לדבר בלשון כפולה, אך לא נאמר לשום דרשה. **תָּנוּ רַבָּנָן, עֶבֶד עִבְרִי** שמת אדונו, **עוֹבֵד אֶת הַבֵּן** עד שימלאו לעבד שש שנים מיום מכירתו, או שיחול היובל בינתיים. **וְאֵינוֹ עוֹבֵד אֶת הַבַּת** – אך אם לאדון בן אלא בת, אינו עובד אותה אלא יוצא לחירות. **אָמָה עִבְרִיָּה** שמת אדונה, **אֵינָהּ עוֹבֶדֶת לֹא אֶת הַבֵּן וְלֹא אֶת הַבַּת**, כלומר בין אם יש לו בן ובין אם אין לו אלא בת, יוצאת האמה לחירות. **וְכֵן הַנִּרְצָע** ועבד עברי **הַנִּמְכָּר לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים, אֵינוֹ עוֹבֵד לֹא אֶת הַבֵּן וְלֹא אֶת הַבַּת**, אלא יוצאים לחירות. הגמרא מבררת את מקור הדינים שנאמרו בברייתא. **אָמַר מַר, 'עֶבֶד עִבְרִי עוֹבֵד אֶת הַבֵּן וְאֵינוֹ עוֹבֵד אֶת הַבַּת'**. שואלת הגמרא, **מְנָהֲנֵי מִילֵּי** – מנין למדו דינים אלו. משיבה הגמרא, **דְּתָנוּ רַבָּנָן** בברייתא, בעבד עברי נאמר (דברים טו יב) **'וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים'**, מזה שלא נאמר 'ועבד' משמע דוקא 'לְךָ' – כלומר את האדון צריך העבד לעבוד, **וְלֹא לְיוֹרֵשׁ** – אם מת והניח אחד משאר היורשים [בת או אח, חוץ מבן] אינו צריך לעבדם.אלא יוצא לחירות. שואלת הברייתא, **אַתָּה אוֹמֵר** שבתיבת **'וַעֲבָדְךָ** מיעטה התורה **לְךָ וְלֹא לְיוֹרֵשׁ** אבל את הניח בן צריך העבד לעבוד אותו, **אוֹ אֵינוֹ** – שמא נאמר **אֶלָּא 'לְךָ'** – דהיינו רק לך **וְלֹא לְבֵן** – שאפילו הניח האדון בן ליורשו יוצא העבד לחירות. משיבה הברייתא. **כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר** (שמות כא ב) **'שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד'** ולא נאמר 'יעבדך' שמשמעו דוקא 'לך', אלא אף את אחרים צריך העבד לעבוד, **הֲרֵי לְבֵן אָמוּר** – יש לי ללמוד מכאן שאף את הבן צריך העבד לעבוד. **הָא** – אם כן **מַה אֲנִי מְקַיֵּים** – על איזה אופן נאמר **'וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים'** שמשמע שאינו צריך לעבוד לאחר, **לְךָ וְלֹא לְיוֹרֵשׁ** אחר מלבד הבן. מבארת הברייתא, **מַה רָאִיתָ לְרַבּוֹת אֶת הַבֵּן** בפסוק 'שש שנים יעבד', **וּלְהוֹצִיא אֶת הָאָח** מהפסוק 'ועבדך שש שנים'. **מְרֻבֶּה אֲנִי אֶת הַבֵּן** –מסתבר יותר לרבות את הבן שירש את העבד, **שֶׁכֵּן** הבן **קָם תַּחַת אָבִיו לְיַעֲדָהּ** – יכול הוא לקדש את האמה העבריה בכסף מקנתה שנתנה לאביו, ואינו צריך לתת לה כסף אחר, **וְלִשְׁדָּה אֲחוּזָה** – שאם הקדיש אביו שדה שירש מאבותיו ופדה אותה הבן מיד הקדש, חוזרת לידי אביו ביובל כאילו פדה אותה בעצמו. מה שאין כן אם פדוה אנשים אחרים, אינה חוזרת עוד לידי האב אלא מתחלקת ביובל לכהנים. ומכיון שבשני דברים אלו מצאנו שרק הבן עומד במקום אביו, ולא שאר היורשים, לפיכך מסתבר שאף לענין עבד עברי הבן יורש את אביו ולא שאר היורשים. שואלת הברייתא, **אִדְּרַבָּה** יש לומר להיפך, **שְׁמַרְבֶּה אֲנִי אֶת הָאָח שֶׁכֵּן קָם תַּחַת אֲחִיו לְיַבּוּם** – שהוא זה שמייבם את אשת אחיו אם מת אחיו בלא בנים, נמצא שהוא עומד במקום אחיו. הברייתא דוחה סברא זו, **כְּלוּם יֵשׁ יְבוּם אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁאֵין בֵּן, הָא יֵשׁ בֵּן אֵין יְבוּם** – לא נאמרה מצות יבום אלא במקום שאין בנים, נמצא שאין חשיבות האח אלא במקום שאין בן, אבל כשיש בן בודאי שיש לו מעלה על פני האח ושאר היורשים.

הגמרא שואלת על הדחיה האחרונה שבברייתא. **אֶלָּא מֵעַתָּה דְּאֵיכָּא הָא פְּרִיכָא** – מדברי הברייתא משמע שלא היינו יודעים אם בן עדיף או אח עדיף אלא משום הדחיה 'כלום יש יבום אלא במקום שאין בן', **הָא לָאו הָכִי** – לולא סברא זו היינו מסתפקים לומר שמא **אָח עָדִיף** מבן, **וְתֵיפּוֹק לִי דְּהָכָא הָכָא חָדָא** – הלא יש לך להוכיח שבן עדיף אף ללא דחייה זו, שכן בבן ישנם שתי מעלות, שקם תחת אביו ליעוד ולשדה אחוזה, ואילו באח ישנה רק מעלה אחת שהוא קם תחת אחיו ליבום. מתרצת הגמרא, **שָׂדֶה אֲחוּזָה** שאמרנו שהבן עומד במקום אביו ולא האח, **נַמִּי מֵכַח הַאי פְּרִיכָא הוּא דְּקָא נַפֵּיק לֵיהּ לְתַנָּא** – אף זאת למד התנא מכח דחיה זו **שְׁכֻלּוּם יֵשׁ יְבוּם אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁאֵין בֵּן**. שכן בדין שדה אחוזה לא מפורש בתורה אם הבן עומד במקום האב או האח, אלא מכיון שפסוק אחד מרבה שהשדה נפדית אף על ידי אחר, ופסוק אחד ממעט שאיינה נפדית אלא על ידי המקדיש, העדיף התנא שם להעמיד את הפסוק המרבה בבן ולא באח מכח סברא זו ש'כלום יש יבום אלא במקום שאין בן', לפיכך אינך יכול לטעון שיש בבן שתי מעלות, שכן המעלה ש'קם תחת אביו לשדה אחוזה' נלמדת אף היא מכח סברא זו.

שנינו בברייתא שעבד עברי שמת אדונו, עובד את בנו אך לא את בתו, ואילו **אָמָה הָעִבְרִיָּה אֵינָהּ עוֹבֶדֶת לֹא אֶת הַבֵּן וְלֹא אֶת הַבַּת**.

מְנָהֲנֵי מִילֵּי – מהיכן נלמד דין זה, **אָמַר רַבִּי פַּדָּא דְּאָמַר קְרָא** (דברים טו יז) **'וְאַף לְאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה כֵּן'**, הִקִּישָׁהּ הַכָּתוּב – את אמה העבריה, **לְעבד עברי הַנִּרְצָע, מַה נִּרְצָע** שמת אדוניו **אֵינוֹ עוֹבֵד לֹא אֶת הַבֵּן וְלֹא אֶת הַבַּת** אלא יוצא לחירות, וכפי שדורשת הגמרא להלן מדברי הכתוב, **אַף אָמָה הָעִבְרִיָּה** שמת אדוניה, **אֵינָהּ עוֹבֶדֶת לֹא אֶת הַבֵּן וְלֹא אֶת הַבַּת** אלא יוצאת לחפשי.

הגמרא מקשה על דברי רבי פדא:

וְהַאי 'לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה כֵּן' לְהָכִי הוּא דְּאָתָא – האם היקש זה של אמה עבריה לעבד הנרצע בא ללמדנו שאינה עובדת את בני אדוניה, **הָא מִיבָּעֵי לֵיהּ לְכִדְתַנְיָא** – הרי נדרש הוא כדי ללמדנו את הדין המבואר בברייתא, הדורשת את דברי הכתוב **'וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה כֵּן'**, לְהַעֲנִיק – שחייב האדון להעניק מרכושו לאמה העבריה בשעת שחרורה.

ומבררת הברייתא, **אַתָּה אוֹמֵר** שהיקש זה הוא לענין שחייב האדון **לְהַעֲנִיק** מרכושו לאמתו העבריה, **אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לְרִצּוּעָה** – ואולי אינו אלא ללמד שאם אין האמה חפצה להשתחרר לאחר שש שנים יש לרצוע את אזנה. **כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר** – הכתוב העוסק בדיני רציעה, **אוֹמֵר** (שמות כא ה) **'וְאִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד'**, יש לדייק שדווקא בעבד נאמר דין זה **וְלֹא בְּאָמָה הָעִבְרִיָּה**, ואם כן **חֲרֵי** דין **רְצִיעָה אָמוּר** שאינו נוהג אלא בעבד ולא באמה, **הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּים** – על איזה אופן **'וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה כֵּן'** – איזה דין יש ללמוד מכך שהוקשה אמה לעבד, **לְהַעֲנִיק** – שחייב האדון להעניק לה מרכושו בשעת שחרורה.

ומבואר שלא כדברי רבי פדא הסובר שהוקשה אמה לעבד לענין שאינה עובדת את יורשי אדוניה. מתרצת הגמרא, ששני הדינים נלמדים הם מן ההיקש, **אִם כֵּן** – שאם לא היה בא הכתוב אלא ללמד שאין אמה העבריה עובדת את יורשי אדוניה, **נִכְתּוֹב קְרָא** 'ואף **לַאֲמָתְךָ כֵּן'**, ובזה די כדי להקיש אמה לעבד, **מַאי** 'תַּעֲשֶׂה' – מדוע הוצרך הכתוב להוסיף את תיבת 'תעשה', **שָׁמְעַתְּ מִינָּהּ תַּרְתֵּי** – יש ללמוד מכאן את שני הדברים, האחד, שאינה עובדת את יורשי אדוניה, והשני, שנצטווה האדון להעניק מרכושו אף לאמתו. שנינו בברייתא, שעבד עברי **הַנִּרְצָע** וְכן עבד עברי **הַנִּמְכָּר לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים**, כשמת אדוניו, **אֵינוֹ עוֹבֵד לֹא אֶת הַבֵּן וְלֹא אֶת הַבַּת**, אלא יוצא לחפשי.

הגמרא מבארת מהיכן יש ללמוד דינים אלו:

נִרְצָע יש ללמוד שאינו עובד את יורשי האדון, **מִדְּכָתִיב** (שמות כא ו) **'וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם'**, ומתיבת 'ועבדו', יש לדייק שאינו עובד אלא את האדון עצמו **וְלֹא אֶת הַבֵּן וְאֶת הַבַּת**. **נִמְכָּר לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים** מַנַּיִן שאינו עובד את היורשים. **אָמַר חִזְקִיָּה,**

המשך בעמוד כו

אָמַר קְרָא (ויקרא כה נ) 'וְחָשַׁב עִם קֹנֵהוּ', ומתיבת 'קנהו' יש לדייק שאינו זקוק לערוך חשבון אלא עם הנכרי שקנהו, **וְלֹא עִם** יוֹרְשֵׁי **קוֹנֵהוּ**, מאחר שיוצא הוא לחרות במיתת אדונו. הגמרא מבארת כמה דינים בדיני ירושת גויים וגרים:

אָמַר רָבָא, **דְּבַר תּוֹרָה עוֹבֵד כּוֹכָבִים יוֹרֵשׁ אֶת אָבִיו הגוי**, **שֶׁנֶּאֱמַר** לגבי עבד עברי הנמכר לגוי, 'וְחָשַׁב עִם קֹנֵהוּ', ויש לדייק **וְלֹא עִם** יוֹרְשֵׁי **קוֹנֵהוּ**, שגזירת הכתוב היא שעבד עברי הנמכר לגוי אינו עובד את יורשיו. **מִכְּלָל** – יש ללמוד ממיעוט זה, **דְּאִית לֵיהּ** – לגוי **יוֹרְשִׁים**, שהרי אם אין הגוי יורש את אביו מן התורה, לא היה זקוק הכתוב להשמיענו שעברי הנמכר לגוי אינו עובד את יורשיו. דין נוסף. ירושת **גֵּר אֶת** אביו **הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים**, **אֵינוֹ** מִדִּבְרֵי תּוֹרָה – שהרי משעה שנתגייר נידון הוא כתינוק שנולד ואינו מתייחס אחר אביו הגוי, **אֶלָּא** מִדִּבְרֵי **סוֹפְרִים** – תקנת חכמים היא. דְּתָנַן – יש להוכיח דין זה מדברי המשנה במסכת דמאי (פ"ו מ"ו), המבארת את הדין **לגבי גֵּר וְעוֹבֵד כּוֹכָבִים** – שני אחים גויים שנתגייר אחד מהם, **שֶׁיָּרְשׁוּ אֶת אֲבִיהֶם עוֹבֵד כּוֹכָבִים**, **הַגֵּר יָכוֹל לוֹמַר לְאָחִיו הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים**, **טוֹל אַתָּה** את **הָעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים** של אבינו, **וַאֲנִי** אטול כנגדה **מָעוֹת**, **טוֹל אַתָּה** את היין **נְסָכִים** של אבינו, **וַאֲנִי** אטול כנגדו **פֵּירוֹת**. אמנם אינו יכול לומר כן אלא כל זמן שלא זכה בנכסים, אך **מִשֶּׁנִּכְנְסוּ** העבודת כוכבים ויין הנסך **לִרְשׁוּת הַגֵּר**, **אָסוּר** לו להחליפם עם אחיו הגוי, מאחר שנהנה הוא בכך מאיסורי הנאה. ועתה מבארת הגמרא כיצד יש להוכיח מכאן שאין הגר יורש מן התורה את אביו הגוי. **וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** שירושת גר את אביו הגוי הינה מִדְּאוֹרַיְיתָא, אם כן, אף **כִּי לֹא בָּאוּ** הנכסים **לִרְשׁוּתוֹ נַמִּי** יהא אסור עליו להחליפם עם אחיו, שהרי מאחר שיורש הוא מחצית מן הנכסים, **כִּי שָׁקִיל חִילּוּפֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הוּא דְּקָא שָׁקִיל** – כאשר חולקים הם נכסים שהיו שותפים בהם, **אָסוּר** לגר לומר לאחיו שיטול העבודה זרה ויין הנסך והוא יטול נכסים אחרים כנגדם, מאחר שנהנה הוא בכך מן האיסורי הנאה.

ויש להוכיח מכך, שהטעם שמותר לו לעשות כן בירושה, מאחר שאינו יורש את אביו מן התורה אלא מדברי חכמים, ולכך רשאי הוא להחליפם עם אחיו כל זמן שלא באו עדיין לרשותו.

דין נוסף בירושת גויים וגרים. ירושת **עוֹבֵד כּוֹכָבִים אֶת** אביו **הַגֵּר** – גוי שנתגייר אביו ומת, **וְכֵן** ירושת **גֵּר אֶת** אביו **הַגֵּר** – שנתגיירו האב והבן יחדיו ומת האב, **אֵינוֹ לֹא** מִדִּבְרֵי **תּוֹרָה וְלֹא** מִדִּבְרֵי **סוֹפְרִים**, מאחר שלא ראו חכמים צורך לתקן לו ירושה מדבריהם, שהרי אף אם ישוב לסורו לא יירש את אביו הגר.

דְּתָנַן – יש להוכיח כן מדברי המשנה, הסוברת שאדם שלָוָה **מָעוֹת מִן הַגֵּר שֶׁנִּתְגַּיְּירוּ בָּנָיו עִמּוֹ** – שנולדו קודם שנתגייר אביהם, ולאחר מכן נתגיירו יחד עם אביהם, ומת האב, **לֹא יַחֲזִיר** הלוה את המעות **לְבָנָיו** של הגר, מאחר שאינם יורשים אותו לא מן התורה ולא מדברי חכמים, **וְאִם הֶחֱזִיר** הלוה את המעות לבני הגר, **אֵין רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה הֵימֶנּוּ** – אין חכמים מחזיקים לו טובה על כך, מאחר שלא היה צריך לנהוג כן.

מקשה על כך הגמרא מדברי הברייתא. **וְהָתַנְיָא** – והרי שנינו שאדם המחזיר מעות שלוה מן הגר לבניו, **רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה הֵימֶנּוּ**. מתרצת הגמרא, **לֹא קַשְׁיָא, כָּאן** – המשנה הסוברת שאין רוח חכמים נוחה מן המחזיר הלוואה לבן הגר, עוסקת בבן שֶׁהוֹרָתוֹ **וְלִידָתוֹ שֶׁלֹּא בִּקְדוּשָּׁה** – דהיינו, שנולד קודם שנתגיירו הוריו, ובאופן זה אין צריך הלוה להשיב ההלוואה לבן הגר, מאחר שאינו יורש את אביו.

ירושה מדברייתא.

הגמרא מביאה הוכחה נוספת שאין הגר יורש את אביו הגוי מן התורה:

תַּנְיָא נָמֵי הָכִי – שנינו כן בדברי הברייתא, שמוסיפה על דברי המשנה ואומרת, **בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים** – שרשאי הגר להחליף את האיסורי הנאה עם אחיו הגוי, **כְּשֶׁיָּרְשׁוּ** – כאשר חולקים הם את ירושת אביהם, **אֲבָל כְּשֶׁנִּשְׁתַּתְּפוּ** – כאשר חולקים הם נכסים שהיו שותפים בהם, **אָסוּר** לגר לומר לאחיו שיטול העבודה זרה ויין הנסך והוא יטול נכסים אחרים כנגדם, מאחר שנהנה הוא בכך מן האיסורי הנאה.